

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת וישלח - גליון מס' 8

מתוך הנושאים הנדונים בגליון:

- האם עירוי דם מאוכל נבילות וטריפות עלול לגרום לטמטום הלב?
- מה העצה שאמר מרן הגר"ח ק"ק שליט"א לאחד שנכשל במאכלות אסורות?
- מינקת שאכלה בטעות זבוב האם עדיף שתאכיל את התינוק בתחליף חלב?
- האם מאכל שנתבטל בששים - עדיין תגרום האכילה לטמטום?
- האם ראוי להכניס ילד שוטה רח"ל למוסד שמאכילים נבילות וטריפות?

גדר "טמטום הלב" באכילת מאכלות אסורות

על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (לב, לב).

מקור וחומר הדברים

מאכ"א משום שהם מטמטמים את הלב, אלא אדרבא, רק משום שנאסרו פוגמים הם בנפש, וחז"ל דקדקו בלשונם כשאמרו "עבירה" מטמטמת לבו של אדם. עיי"ש. והיינו שדייק המהר"ל מהגמ' הנ"ל שכתבה ש'עבירה' מטמטמת לבו של אדם, שבגלל שהוא עובר את העבירה לכן האוכל מטמטם, ולא שאסרתו התורה בגלל הנזק העצמי שיש בהם. ובשו"ת רב פעלים (להבן איש חי - חלק ד סוד ישרים סימן ו) איתא שכל דבר אסור וטמא שורה עליו כח רוחני של טומאה, וכשאדם אוכל אותו שורה אותו כח הטומאה על האדם, ונכנס בו ומטמא. אמנם אם הוא אנוס גמור שאינו יודע על כלל מן האיסור והטמא, וגם אין לו תלות בו גרמא שהוא גרם לעצמו שיכשל בשגגה, אז אם אכל אותו דבר האסור והטמא לא ישרה על האדם אותו כח הטומאה של אותו דבר, ואין רשות לכת הטומאה ליכנס בו וכו'. עיי"ש. אמנם עיין ברמב"ן (שמות פרק כב פסוק ל) שכתב לפרש סמיכות הכתוב 'אנשי קודש תהיון לי' - ללאו דטריפה, דמכיון שאנו מיועדים להיות להקב"ה לאנשי קודש ולעם סגולה, נצטוונו לפרוש מן המאכלים המתועבים, ואין האיסורים כלל במאכלים, רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי גוסס בנפש. עיי"ש.

תינוק היונק ממינקת ישראלית האוכלת מאכלות אסורות

עיין ברמ"א (י"ד סימן פא סעיף ז) שכתב: וכן לא תאכל המינקת - אפי' ישראלית - דברים האסורים, וכן התינוק בעצמו, כי כל זה מזיק לו בזקנותו. עיי"ש. והוקשה להט"ו (ס"ק יב) מה החידוש בזה, הרי כבר נאמר ברמ"א לפני זה שלכתחילה לא ינק תינוק מעכו"ם שאוכל דברים אסורים (עיין בהערה¹), וגם וכי ברשעים עסקינן - ולמה היא עצמה אכלה דברים אסורים, וכתב הט"ו להסביר את דברי הרמ"א: נראה לי לפרש דזה מיירי אפילו אם יש לפעמים היתר לאשה לאכול דבר אסור מפני פיקוח הנפש, מכל מקום לא תניק את התינוק. עיי"ש. ובשו"ת (שם ס"ק כה) איתא, כלומר, אף על פי שאסור לה בלאו הכי לאכול דברים האסורים, מ"מ גם בשביל התינוק לא תאכל, ונפק"מ אם היא חולה בעניין שצריך להאכילה דברים האסורים, לא ייתן האב התינוק לינק ממנה, אלא ישכור ישראלית אחרת מינקת לו.

[ובביאור הגר"א שם הביא שמקורו של הרמ"א הוא מהירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א. ועיין בהגהות אשירי (ע"ז פרק ב הלכה ו ד"ה להזהיר), שכתב להזהיר את המניקות שלא יאכלו נבילות וחזיר, וכ"ש שאין להאכילן דברים טמאים, וראיה מ"אחר" שאמו אכלה ממין עבודת כוכבים (מאכלות אסורות, היא התאוותה לזה והיא סכנה עבורה שלא לאכלם), וזה גרם לו לעת זקנתו שיצא לתרבות רעה. ועיין בגמ' (יומא דף פב:) ששתי מעובדות היו שהתאו לאכול ביה"כ, ולחשו באוזניהן שיוה"כ הוא, זו שלא אכלה יצא ממנה ר' יוחנן, וזו שאכלה יצא ממנה שבתי אוצר פירות (רשע). עיי"ש. והיה קשה לי, למה הביא

עיין בגמ' (יומא לט.) שדרש ר' ישמעאל, עבירה מטמטמת לבו של אדם מדכתיב (באיסור אכילת שרצים): 'ונטממתם בם', אל תקרי 'ונטממתם' אלא 'ונטמטם'. עיי"ש. וברש"י (שם) פירש שאוטמת וסותמת מכל חכמה. עיי"ש. ובמסילת ישרים (פרק יא) מבואר שהמאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבם ובנפשם של אדם, עד שקדושתו של המקום ב"ה מסתלקת ומתרחקת ממנו וכו', כי מסלקת ממנו הדעה האמתית ורוח השכל שהקב"ה נותן לחסידים, כמו שאמר הכתוב: 'כי ה' יתן חכמה', והנה הוא נשאר בהמי וחמרי משוקע בגסות העוה"ז. והמאכלות האסורות יתרות בזה על כל האיסורים, כיון שהם נכנסין לגופו של האדם ממש, ונעשים בשר מבשרו. עיי"ש. וראוי לציין מה דאיתא בפרי חדש (י"ד סימן פא ס"ק כו) שבזמנינו שאין נזהרים מעניינים אלו (טמטום הלב אצל הילדים) רוב הבנים יוצאים לתרבות רעה ורובם הם עזי פנים שבדור"ה וכו'. עיי"ש. ובערוך השלחן (סימן פא סעיף לד) הביא את דבריו והוסיף שלכן יזהרו מאוד מאוד בכל מה שנתבאר בסעיף זה. עיי"ש.

טמטום הלב מחמת האיסור או 'בעצם'

יש לחקור ביסוד ענין זה, האם מאכלות אסורות נאסרו משום שיש בהם כדי לטמטם את הלב, או שמא מטמטמים הם את הלב משום שנאסרו. כלומר, האם התורה אסרה אותם מחמת זאת שהם מזיקים בעצם (ועיין בהערה²), או דילמא איפכא, שבגלל שהתורה אסרה אותם הם מזיקים. ובצד זה שהם מזיקים בעצם יש עוד צד לומר שאפילו אם אסרתם התורה מחמת היזק עצמי, מ"מ כאשר האדם האוכל מקיים באכילתו את דברי התורה או שלא עובר איסור באכילתו - אולי אין בכחם להזיק, והיינו שיש 'שמירה' מההיזק העצמי למי שמקיים בזה את התורה, ודו"ק.

והנפק"מ הוא כאשר האכילה היא באונס או במקום פיקוח נפש. שבאופן שהאכילה הייתה מחמת פיקוח נפש - לפי הצד הראשון - לכאורה עדיין יהיה טמטום הלב, אמנם לפי הצד השני וגם לפי הצד השלישי לא יהיה טמטום הלב באופן זה. ואם הייתה האכילה מחמת אונס, לפי הצד הראשון וגם הצד השלישי האכילה כן תזיק (כיון שאין מצוה שתשמור אותו מהטמטום), אמנם לפי הצד השני לא ינזק. ומצינו שלשה צדדים אלו בדברי הפוסקים.

עיין במהר"ל (תפארת ישראל פרק ז) שכתב שטועה מי שחושב שהתורה אסרה מאכלות אסורות משום שהם פוגעים במזג האדם, דאין התורה ספר רפואות, ולא נאסרו

א. ובעלי המחשבה כבר דברו על זה שמילת 'טמטום' בכל מקום הוא מלשון 'אטום ומכוסה', וכמו 'טומטום' שאין יודעים אם הוא זכר או נקיבה, והוא מכוסה. ושזו היא המהות של מה שקורה לאדם שהוא טמא, שהוא מכוסה ואטום מראייה ברורה באופן רוחני.

ב. כי לשון הגמ' שם הוא ש'עבירה' מטמטמת לבו של אדם - וא"כ קאי על כל העבירות, אלא משום שהדרשה היא מפסוק המדבר דווקא על ענייני אכילה וכו', למדו הפוסקים שיש יותר ענין להיות זהיר בזה.

ג. ועיין עוד בספר הליכות שלמה (במהדורות הישנות - עשרת ימי תשובה פרק ג הערה יא) שהביא בשם הגר"א זצ"ל שסיבת ריבוי נשואי תערובת בזמנינו הוא מפני שאין נזהרים כראוי בעניני ביטול עכו"ם, וכבר הורונו חז"ל שהקלות בזה וביין נסך מביא לידי נשואי בנותיהם וכדאיתא בחז"ל. עיי"ש.

ד. ובאמת שחשוב לציין שעל אף שהתורה קובעת כל דבר בעולם, וכמו דאיתא בחז"ל: 'איסתכל באורייתא וברא עלמא', אמנם אפשר שכך גזר הקב"ה בתורה עצמה, וכך חפץ היה להנחיל את עולמו, שיש דברים שהם מזיקים בעצם, ולפיכך אסרה התורה אותם. ודו"ק.

ה. ועוד כתב שם, דאף אם מאכ"א מטמטמים את הלב מטבעם, מ"מ אין זה טעם האיסור של התורה. עיי"ש. ובספר מנחת אשר (ויקרא) דייק שזה סותר לכאורה למה שדייק המהר"ל דעבירה מטמטמת, והניח בצ"ע. ועיין לקמן במה שהבאנו מהגר"ח קניבסקי שליט"א, ואולי עפ"י דבריו אפשר לתרץ קושיא זו. ודו"ק.

ו. וראוי לציין מה דאיתא ברש"י (שמות פרק ב פסוק ז) שהחזירות (בתיא את משה רבינו) על מצריות הרבה לינק, ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה. עיי"ש. וברמ"א (שם - לפני הקטע שהבאנו לעיל) כתב שחלב נכרית כחלב ישראלית, ומ"מ לא יניקו תינוק מן הנכרית אם אפשר בישראלית. דחלב עובדת כוכבים מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע. ע"כ. ובביאור הגר"א (שם בשם הרשב"א) הביא שאחד מן המקורות לדבר הוא מזה שמשוה רבינו סירב לינוק מן המצריות, ומשום שהיה עתיד לדבר עם השכינה. עיי"ש. וכבר מפורסם בעולם התורה מה דאיתא בספר אמת ליעקב (להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל - עה"ת שם) שהקשה

הגר"א לחמו מרחוק ולא מהגמ' ביזמא. אמנם פשוט שאפשר לומר שמהגמ' ביזמא ליכא ראיא, כי שם היה זה 'אכילת היתר בזמן איסור' ולא אכילת איסור בעצם, (ומוכח כסברא זו מתוס' שבת דף יב: ד"ה רבי נתן אומר קרא והטח, עיי"ש), וא"כ קשיא למה באמת תזיק הדבר לולד, הרי היא אכלה בהיתר בלי שום עבירה, וגם המאכל בעצמו לא היה בו כדי לטמטם את הלב, ויש לתרץ. וא"כ בנידון דידן בפשטות מבואר מהגרמ"א שמדובר באשה שהיא במצב של פיקול"ג לאכול מאכלות אסורות, וכלפיה יש מצוה בזה, וא"כ מוכח לכאורה שמאכל איסור הוא מזיק 'בעצם' ולא מחמת האיסור, ואפילו המצוה אינה מגינה מההיזק, ודו"ק. וכן דייק בספר אמת ליעקב (להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל - שו"ע י"ד דף שג) שכתב על דברי רמ"א אלו שמכאן יש להוכיח דאם אוכל דבר טמא בהיתר מחמת פיקוח נפש, אף שעושה מצוה בזה, מכל מקום ניזק גופו ממנו ומטמטם את הלב. והרי זה כמו שאוכל כשר שהסריח, שעכ"פ בעל כרחו סובל ממנו. ומה דאיתא בשם 'בעל התניא' שאכילת נבילה במקום היתר פקול"ג אינו מטמטם, אפשר נבילה שאני, אבל דבר טמא בעצם מטמטם בטבע, עיי"ש. אמנם עיין בספר שיח הפסח (דף שטו) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דנהי דלגביה זה חובה ומצוה, אבל מכל מקום כיון דאליבא דאמת החלב בא מדברים אסורים, אם כן זה מטמטם. ואמנם אותה לא יטמטם כי אכלה בהיתר ומצוה קיימה, אבל התינוק הרי לא מוכרח לינן ממנה, לכן אם יינק ממנה יטמטם אותו. עיי"ש. ומוכח מכאן שיטתו הוא שהמאכל מזיק בעצם, אמנם אם מקיימים מצוה דין מגין שלא יזיק (אמנם אכילה באונס אינו נכלל בזה, כיון שבזה אין לו את מקיימיה שחנן), אמנם כן זה הוא רק לגבי העושה את המצוה (דהיינו המינקת וכדו'), אמנם לגבי התינוק - אין לו את המצוה שתגן עליו, וא"כ זה חוזר שוב להזיק, ועיין עוד בספר ארחות יוסף (יראת חטא דף מו) שכתב הגר"ח שליט"א שמצינו בפוסקים שאף באונס העברה מטמטמת את לבו, אא"כ היה מחויב לעשות כן מצד פקול"ג, שאז זכות המצוה תגן עליו שלא יזיק לו. עיי"ש. ורואים מדבריו שבאמת הוא 'מציאות' (וכן מבואר מהמשך דבריו שם) אלא שזכות המצוה מגינה עליו מההיזק. וזה שונה מהמצד שהבאנו שה'איסור' לבד מזיק (ולא המאכל בעצם), ודו"ק. ועיין בהערה לעיל מה שהאנו מבטל מהנחת אשר שליט"א שהקשה שיש כעין סתירה בדברי המהר"ל, ולפי דברי הגר"ח שליט"א אלו לא קשה מידי, ודו"ק.

אם המצוה מסירה את הטמטום או שכלל אין טמטום
עיין במש"כ הר"ן (דרשות הר"ן דרוש יא) שאם טעו בית דין והורו להיתר, וסמכו העם עליהן, אי אפשר שימשך הפסד בנפש ממה שהכריעו הסנהדרין, ואם אכל אחד אותו דבר שהתירו הבי"ד, הנה התיקון אשר אהוב לפני השי"ת לשמוע בדברי חכמים הוא יסיר הרע אשר מעותו היה לבוא בנפשו של האוכל דבר אסור, ומי שנמשך אחר עצת הסנהדרין הנה מחשבתו הטובה תפעל באוכל לבד לזיקו, ויסור ההיזק ממנו. עיי"ש. וראיתי שיש שהעירו בדבריו, שיש לעיין אם כוונתו שאמנם יש בזה הדבר טבע רע שמתמטם, אלא שסוגלת מצות 'לא תסור' וכדומה יסתור כחות אלו לטוב (וכביאורו של הגר"ח שליט"א), או שכיון שעושה היתר וע"פ התורה אשר יורוך, ממילא אין כאן שום טמטום כלל. אמנם בודאי שפשטות לשונו משמע לכאורה כהצד הראשון, ודו"ק. וכן איתא בכת"ס (ע"ה"ת סוף פרשת שמיי) שבהמה שהורה בה חכם, אין בה טמטום הלב. עיי"ש. אמנם בדברי הר"ן והחת"ס אפשר לחלק בין 'נבילה' לבין מאכלות אסורות ואסורים 'בעצם', וממילא אין ראייה שהמצוה תגן במאכלות כאלו. אמנם עיין בספר תורת היולדת (להג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א - מהדו"ח דף רחצ) שהביא מכתב מכת"ש של הגר"ח שיינברג זצ"ל שכתב על דברי הר"ן אלו: 'שהרי מבואר לפנינו דהיכא שע"פ דין יש לאכול המאכלות אסורות לא יתילד טמטום הלב וכו', ולפי"ז מבואר דהיכא שומרת לאשה היולדת ע"פ"י דין לאכול מאכלות אסורות אין כאן חשש של טמטום הלב, ואין צריך לטרוח להביא לה מאכלות כשרים'. (ופלא שלא התייחס בכל מכתבו הארוך שם לדברי הרמ"א הנ"ל לגבי מינקת. וצ"ע, ומוכרחים אנו לומר שלמד שאין ראייה לכאן ולכאן מדברי הרמ"א, ואולי למד כדברי הגר"ח שליט"א).

וחששתי שיש להביא ראייה לדברי מרן הגר"ח שיינברג זצ"ל ללמוד מדברי הר"ן, על אף שדיבר על בהמה שהורה בו חכם מ"מ יש להוכיח מזה לגבי לשאר אופנים של מאכלות אסורות. עיין בגמ' (גיטין דף ז.) שאמר ר' אבהו, לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי אדם גדול (רבי חנינא בן גמליאל) הטיל אימה יתירה בתוך ביתו והאכילוהו עבדיו אבר מן החי שנחלש בממנה חיה בלא ששחטוהו. והקשתה הגמ', האכילוהו סלקא דעתך? והרי אנו יודעים (עיין בגמ' חולין ה: ובעוד מקומות) שאפילו בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידם שתאכל דבר אסור, צדיקים עצמן לא כל שכן. ויתרצה הגמ' שבאמת לא האכילו אותו, אלא 'ביקשו' להאכיל אותו. ובתוס' (שם, וכן איתא מעין אותו יסוד בתוס' שבת יב:) איתא שאמר ר"ת דלא פריך אלא גבי מידי דאכילה, דגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור. ולהכי לא פריך גבי ר' ישמעאל שקרא והטח (פרק קמא דשבת דף יב:), וגבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם (גיטין דף טז:) וכו', ורב ירמיה רב אבא דאישתא וטעים קודם הבדלה (פסחים דף קו:), אע"ג דאמר התם מיתתו באסכרה, ובראש השנה (דף קא.) בסים תבשילא דבבלאי בצומא רבא דמערבא, דאין דבר מגונה כל כך אכילה של היתרא בשעת האיסור. עיי"ש.

ומבואר מדבריו שרק במידי דאכילה קיים כלל זה שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, בגלל שהוא גנאי ביותר. וגם הוא רק במידי דאכילה האסורים 'בעצם', ולא באסורים מחמת 'זמן' כגון אכילה לפני הבדלה או אכילה ביום הכיפורים. והנה יש לעיין מהו ענינו של 'זמן' שיש באכילה איסור שע"ז נאמר שיש לצדיקים שמירה יתירה. ועיין בתוס' הרא"ש (שבת יב:) שכתב 'לפי שהוא דבר מגונה שיכנס דבר איסור במעיו של צדיק' וכו'. עיי"ש. ועדיין לא מבואר מדבריו מהו הגנאי. וראיתי בהרבה אחרונים (עיין בכתב סופר גיטין ז., מרומי שדה - להנצי"ח שבת דף יב:; ברכת אברהם שבת שם, אור החמה להג"ד זונדל קרויזר זצ"ל גיטין דף ז., סוכת דוד גיטין שם - ועוד) שלמדו שמחמת שבאכילה - אפילו באונס - יש טמטום הלב, ובשאר עבירות יש כפרה מחמת שנעשו באונס, משא"כ בטמטום הלב שהם מציאות - לא יועיל מה שחמא באונס (אמנם אין מבואר מכאן שאם באכילה היה גם עושה מצוה - שבכל זאת תזיק האכילה, בגלל שאפשר - כדברי הגר"ח שליט"א והגר"ח שיינברג זצ"ל בדיוקו בדברי הר"ן - שזכות המצוה תגן עליו ותמנע את

הגר"א לחמו מרחוק ולא מהגמ' ביזמא. אמנם פשוט שאפשר לומר שמהגמ' ביזמא ליכא ראיא, כי שם היה זה 'אכילת היתר בזמן איסור' ולא אכילת איסור בעצם, (ומוכח כסברא זו מתוס' שבת דף יב: ד"ה רבי נתן אומר קרא והטח, עיי"ש), וא"כ קשיא למה באמת תזיק הדבר לולד, הרי היא אכלה בהיתר בלי שום עבירה, וגם המאכל בעצמו לא היה בו כדי לטמטם את הלב, ויש לתרץ. וא"כ בנידון דידן בפשטות מבואר מהגרמ"א שמדובר באשה שהיא במצב של פיקול"ג לאכול מאכלות אסורות, וכלפיה יש מצוה בזה, וא"כ מוכח לכאורה שמאכל איסור הוא מזיק 'בעצם' ולא מחמת האיסור, ואפילו המצוה אינה מגינה מההיזק, ודו"ק. וכן דייק בספר אמת ליעקב (להג"ר יעקב קמנצקי זצ"ל - שו"ע י"ד דף שג) שכתב על דברי רמ"א אלו שמכאן יש להוכיח דאם אוכל דבר טמא בהיתר מחמת פיקוח נפש, אף שעושה מצוה בזה, מכל מקום ניזק גופו ממנו ומטמטם את הלב. והרי זה כמו שאוכל כשר שהסריח, שעכ"פ בעל כרחו סובל ממנו. ומה דאיתא בשם 'בעל התניא' שאכילת נבילה במקום היתר פקול"ג אינו מטמטם, אפשר נבילה שאני, אבל דבר טמא בעצם מטמטם בטבע, עיי"ש. אמנם עיין בספר שיח הפסח (דף שטו) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א דנהי דלגביה זה חובה ומצוה, אבל מכל מקום כיון דאליבא דאמת החלב בא מדברים אסורים, אם כן זה מטמטם. ואמנם אותה לא יטמטם כי אכלה בהיתר ומצוה קיימה, אבל התינוק הרי לא מוכרח לינן ממנה, לכן אם יינק ממנה יטמטם אותו. עיי"ש. ומוכח מכאן שיטתו הוא שהמאכל מזיק בעצם, אמנם אם מקיימים מצוה דין מגין שלא יזיק (אמנם אכילה באונס אינו נכלל בזה, כיון שבזה אין לו את מקיימיה שחנן), אמנם כן זה הוא רק לגבי העושה את המצוה (דהיינו המינקת וכדו'), אמנם לגבי התינוק - אין לו את המצוה שתגן עליו, וא"כ זה חוזר שוב להזיק, ועיין עוד בספר ארחות יוסף (יראת חטא דף מו) שכתב הגר"ח שליט"א שמצינו בפוסקים שאף באונס העברה מטמטמת את לבו, אא"כ היה מחויב לעשות כן מצד פקול"ג, שאז זכות המצוה תגן עליו שלא יזיק לו. עיי"ש. ורואים מדבריו שבאמת הוא 'מציאות' (וכן מבואר מהמשך דבריו שם) אלא שזכות המצוה מגינה עליו מההיזק. וזה שונה מהמצד שהבאנו שה'איסור' לבד מזיק (ולא המאכל בעצם), ודו"ק. ועיין בהערה לעיל מה שהאנו מבטל מהנחת אשר שליט"א שהקשה שיש כעין סתירה בדברי המהר"ל, ולפי דברי הגר"ח שליט"א אלו לא קשה מידי, ודו"ק.

ועיין עוד בספר שיח הפסח (שם) ששאלו להגר"ח שליט"א, שהלא רש"י (יומא פב. ד"ה עוברה) כתב שמעוברת שמתאוה למאכל מסוים, אם אינה אוכלת - שניהי מסוכנת, היא והוולד. א"כ גם הוולד היה צריך וחיוב לאכול, ולכאורה אינו מטמטם ככה"ג, ולמה תזיקה היניקה ל"אחר" שיצא לתרבות רעה. והשיב רבינו שליט"א שעל הולד יש שייך לומר שהוא מצוה באכילה, אלא שכוין שהוא אכלה הוא גם אוכל ממילא, אבל הוא לא נצטווה, וא"כ יכול לטמטם אותו וכמו שאירע לו בסוף. עיי"ש. ורואים שוב מדבריו שרק אחד שמצווה על אכילה זו יש לו שמירה להגן עליו מההיזק של המאכלות אסורות, אמנם אם אין מצווים ליכא השמירה.

המצוה מגינה מהטמטום רק כשא"א בענין אחר

מצוינו עוד חידוש גדול בגדר דעתו של מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והוא עפ"י מה שמבואר בפסוק (דברים ו, יא - לגבי כיבוש ארץ ישראל) דכתיב: 'ובתים מלאים כל טוב'. ובגמ' (חולין יז.) איתא דמאי הוא 'כל טוב' - זה 'קותלי דחזירי', מלמד שאפילו דברים מסוימים הותרו להם. עיי"ש. ובמשיך חכמה (שם) איתא, לכן מסיק (הפסוק אח"כ - פסוק יב:) 'השומר לך', כי טבע הדברים האסורים שמטמטם את הלב, וכמו שכתוב 'ונטמטם בו' - אפילו אם אוכלן בהיתר, ולכן יחלל שבת לחולה ולא יאכילנו נבילה. עיי"ש. וכונתו למה דאיתא בשו"ע (או"ח שבת סעף יד) שחולה שיש בו סכנה בשבת וצריך בשר, שוחטים לו ואין אומרים לו לאכול נבלה. ועיין בגו"כ שם (עפ"י הרא"ש וזה"ל) דכמה טעמים יכולים להיות בדבר, או משום ששבת הותרה אצל פיקוח נפש ואינה דחוקה, או מחמת חשש שנפשו תקוץ נבלה ולא יאכל ויסתכן, או משום שעדיף לעבור על איסור חמור פעם אחת (דהיינו שחיטה) מאשר לעבור הרבה איסורים קלים (דהיינו אכילת כמה כזית נבלה). אמנם מבואר מדברי המשך חכמה טעם אחר, מחמת טמטום הלב. ועיין עוד בנצי"ב (ע"ה"ת שם) שכתב שמעתה באה דרשה זו להתיר את האסור - בשעת מלחמה, ועל זה הזהירה ביותר מעל שארי דברים, משום דטבע מאכלות אסורים לטמטם את הלב. ובהרחב דבר (בנצי"ב שם) כונה, ובזה נראה טעם ההוראה הידועה ברא"ש ור"ן דשוחטין לחולה שיש בו סכנה בשבת, כדי שלא להאכיל נבילה. אע"ג שאיסור נבילה קל מחולל שיש שבת. עיי"ש. ובספר דרך שיחה (דף שמו) איתא ששאלו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שמבואר שבחולה שיש בו סכנה והוא בעצמו מקיים מצוה בזה - לפי

שלאכאורה תמוה איך אפשר ללמוד מכאן הלכה למעשה, הא כאן מפורש הטעם שלא ינק משום שעתידי לדבר עם השכינה, וא"כ מנא לן שכן הדין אצל כל אחד ואחד. וכי כל אחד עתיד לדבר עם השכינה? ותיקן, שמבואר מזה ללמוד גדול בענין החינוך שצריך האב ליתן לבניו, והיינו שכל ילד קטן יש סיכוי לדבר עם השכינה, ולכן צריך להיות כל ענין בחינוכו מדרגה כזו של 'עתידי לדבר עם השכינה', וזהו מה שצריכים לזכור בשבאים לבחור חינוך בשביל הילדים בקדושה ובטהרה. עיי"ש. ועוד שמעתי לתרץ בשם מרן בעל האפי' עזרי זצ"ל על קושיא זו 'וכי כל אחד עתיד לדבר עם השכינה', שבאמת רואים - והוא המציאות, שכל פעם שיהודי מתפלל וכדו' - זהו 'פה שמדבר עם השכינה' פשוט כמשמעו, וא"כ שפיר אפשר ללמוד מזה דבר ממש רבינו. ז. אמנם עיין בספר דרך שיחה (חלק א' דף שמה) ששאלו להגר"ח קניבסקי שליט"א, אם אכל מאכלות אסורות בשוגג, מהו כשיקיא אותם אם יציל מטמטום הלב, האם זה שנבלע המאכל בדמו הוא מטמטם או עצם האכילה עצמה. וענה שעצם האכילה מטמטם, ולא יועיל מה שיקיאם, ואף בשוגג, כי גם בשוגג יש עבירה, ואולם באונס י"ל שאין מטמטם. עיי"ש.

ח. ויש מחלוקת בין הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ח הלכה א) להרמב"ן (ע"ה"ת על אתר), אם זהו דין אפילו במלחמת הרשות, או רק במלחמת מצוה קא עסקינו. וכן - אם בפיקוח נפש דוקא עסקינו, או שזהו היתר כללי. וראיתי באחרונים שהקשו, איך עבר רבי חנינא בן גמליאל על הנהגה זו של 'לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה' וכו', וצריך לומר שרבי חנינא - מרוב צדקות וחסידיקות הקפיד ביותר על עבדיו שיהיו יודקים עד מאוד כשרות המאכלים, ובזכות הנהגתו הקדושה הצילוהו מן השמים שלא יכשל. ומכל מקום אף שהיה צריך להטיל אימה כדי שידקדקו ביותר, היתה 'טענה' עליו על כך שהטיל אימה יתירה אשר חרגה במעט יותר מן הנצרך, ובגללה עלול היה לצאת מכשול, ומשום כך הביאו בעלי התלמוד מעשה זה ללמדנו שאפילו אדם גדול שכל מעשיו שקולים ומודעים, כמעט נכשל ע"י הטלת אימה יתירה, כל שכן לשאר בני אדם כמה עליהם להיזהר. ועיין עוד בגמ' (שבת יב:) שרבי ישמעאל בן אלישע אמר - אני אקרא לאור הנר ולא אטה. ופעם אחת קרא בשבת לאור הנר, ושכח ובקש להטות, אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר, רבי נתן אומר לא בקש להטות בלבד, אלא קרא והטח בפועל, וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי את הנר בשבת ועברתי על איסור הבערה, לכשיבנה בית המקדש באי תטאת שומה על שגגתי זו. עיי"ש. ובחידושי הר"ן (שבת שם) כתב: וא"ת, והא אמרין בריש חולין 'השאת בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה', ע"ז צדיקים עצמן לא כל שכן, וי"ל דשאני ר' ישמעאל שזולל בדברי חכמים דאמר אני אקרא ולא אטה. עיי"ש. ומבואר מדבריו הר"ן שבאמת בעצם היה צריך שתהיה לו 'שמירה', אמנם בגלל שזולל בדברי חכמים איבד את השמירה. י. ובקובץ ביאורים (על מסכת גיטין אות 1) כתב הג"ר אלתרן וסרמן זצוק"ל ה"ח שבימי חרפו ובחורותו דקדק מהתוס' שרואים שבאיסור דרבנן ג"כ חל איסור בחפצא, ולא רק ב'בשר' שלא להמרות

הטמטום מלבוא, ופשוט). אמנם לכאורה רואים מכאן (לפי דברי האחרונים האלו – שלמדו כן בדברי תוס' הרא"ש, וגם בלא דברי תוס' הרא"ש למדו שזהו הפשט בתוס') שאבר מן החי שבוזה הייתה העובדא בגמ' וגם תרומה (שמבואר מתוס' הגי' שחקשו על צדיק שנכשל בהוראה בטל – והקשו התוס' שהרי יודעים שאפילו בהמתן של צדיקים וכו' מחמת שהוא "גנאי", ותרצו שהוא רק הורה ע"ז ולא אכל בעצמו) ככלל בטמטום הלב, על אף שאינו דומה לשרצים וכדו' שלא יחיו להם היתר לעולם והם מאכלות אסורות 'בעצם'. ואכ"כ דיוקן של הגרז"פ שייבנה צ"ל בדברי הר"ן 'שריר וקיים', בגלל דהא דבית דין שהורו על בהמה להתיר – דומה יותר לזה דהיינו כשהמאכל מותר בעצם ודבר חיצוני אסר אותו, ולא כמוש"כ התוס' דדמי לאכילה ביה"כ או לאכילה לפני הבדלה, שרק אכילה כזו ש'כולה' תלויה בזמן – אין בו גנאי ויש בו הבטחה לצדיק, כי אין בהם משום טמטום (לפי הבנת האחרונים האלו. וראוי לציין שלפי דברי הבן איש חי שלומד שאין טמטום הלב באכילה באונס, יוצא מפורש שלא למד בדברי התוס' שהגנאי הוא מחמת הטמטום, כי א"כ כל האכילות היו באונס, ומהו הגנאי, ודו"ק). ואכ"כ אין מקום לחילוק דידן בין שרצים וכדו' שאסורים 'בעצם' לבין בהמה שהורה בה חכם שאינו אסור בעצם, לדחות את דיוקן של הגרז"פ שייבנה צ"ל בדברי הר"ן, ודו"ק.

מפורש בדברי מרן החת"ס להתיר (וגם הוסיף להתיר בפשיטות מחמת שזה הוא סכנת נפשות לאביו. ועיין עוד שם שם כתב להתיר לסרסה מחמת חשש זנות שתיעשה עמה. עיי"ש).
אמנם עיין בשו"ת עמק הלכה (חלק ב סימן כו - להג"ר טוביה גולדשטיין זצ"ל - ראש ומו"סד ישיבת 'עמק הלכה' ותלמיד חבר לבעל האגרות משה זצ"ל) שכתב, נלענ"ד מה שמסיק החתם סופר והג"ר משה זצ"ל מודה לזה (בילד שיכול לצאת ממזב השוטה והוא אינו עכשיו בדרגת שוטה גמור), דלמעשה לא ישימו אותו שם בהמוסד משום טמטום הלב ומוליד לו טבע רע, צ"ע, דאי חוששין לטמטום הלב למה אין ב"ד מצווין להפריש קטן האוכל נבילות, הא הוי טמטום הלב, הגע בעצמך, קטן בריא שרואין שרוצה להזיק לעצמו או שרוצה לעשות דבר שעל ידי זה יהיה שוטה, כגון לבלוע סמים, האם אין אנו מצווין להפרישו מזה מן התורה? ואם כן לפי דברי החתם סופר שמאכלות אסורות שיאכל הוא גרוע יותר מלהיות שוטה כל ימיו, אם כן איך מניחין אותו לאכול ואין מצווין להפרישו. ולכן למעשה אני פוסק שישניס את השוטה שם במוסד. עיי"ש. וכן חולק הגר"פ שיינברג זצ"ל (הובאו דבריו מכת"ב בספר תורת היולדת הנ"ל) על פסקו של החת"ס, ונוקט שבאופן שמחויבים עפ"י דין להאכיל אותו מאכ"א וזה יעזור לרפואתו, שוב אין טמטום הלב. עיי"ש.

ובשו"ת מנחת אשר (להג"ר אשר וייס שליט"א גאב"ד דרכי תורה - סימן מז אות ב - שדן שם מהו גדר שוטה) כתב על דברי החת"ס הנ"ל, שהאמת אגיד שמעולם דברים אלו היו תמוהים בעיני. והלא מכל דברי החת"ס שמעמ דמדובר היה בילד שוטה שאפשר היה לרפאותו במוסד זה, וכי משום מדת חסידות להמנע מטמטום הלב נשאר אדם בשטותו, וכי גרע הדבר מחולה שאין בו סכנה שמותר לעבור על איסור דרבנן לרפאותו? ועוד, דהרי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה. וכנגד הפגם של טבע רע שמוליד מאכ"א יש סגולה שיהיה מצווה ועושה כל ימי חייו. ולענ"ד פשוט להתיר בזה לולא דברי החת"ס, אלא שכבר הורה זקן וסגר עלינו את השער. אך מ"מ הוריתי בעבר בכעין זה, דבכל צד קולא נוסף - יש להקל בזה. ובסוף דבריו הסיק כדברי האג"מ הנ"ל (ולא כהשו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן סט שחלק על דברי האגרות משה בשוטה שאין בו רפואה - מלבד במקרה שההורים שלו הכניסו אותו למוסד כשר ואח"כ החליפו את הבעלים והתחילו לתת לו נו"ט, עיי"ש).
ובספר עובדות והנהגות לבית בריסק (חלק ב דף ג) כתב שחכ"א שאל את מרן הגרי"ז זצ"ל אודות בתו שהיתה בת ב' שנים והייתה מאושפזת בבית חולים בחו"ל, האם מותר לה מטעמי בריאות לאכול את המאכלים הניתנים שם. וענה: בשר אסור לאכול שם, אבל מרק בשר אפשר להקל וכו'. ושאל אותו, דהרי כתוב בחתם סופר אודות שוטה שאסור ליתן לו מאכלות האסורות דמטמטם, אע"פ שמדינא מותר. וענה שלא כן הוא, אלא האיסור הוא המטמטם, וכל שמותר מדינא אינו מטמטם. עיי"ש. ועיין בירושלמי (כתובות פרק א סוף הלכה ב) שאף שקטנה לאחר ג' שנים אין בתוליה חוזרין (אם היא נבעלת), אבל אם עיברו בית דין השנה (לאחר שנבעלה), והרי היא עדיין בתוך ג' שנים לפי החשבון החדש, בתוליה חוזרין. עיי"ש. ובעלי העבודה דייקו מכאן שהכל הוא ביד חכמי התורה וכח התורה, והנהגת הטבע כולה כפופה לזה, ואכ"ה הכא יש לומר שכח הטבע של טמטום הלב כפוף לדיני תורה, ודו"ק.

וראו לציין דאיתא במשנ"ב (סימן שכח ס"ק ט) שאם יש קטן שהוא חולה שיש בו סכנה - בשבת, עדיף לתת לו כמה כזיתים של נבלה מאשר לשחוט בשבילו ולעבור על איסור חמור. עיי"ש. ולכאורה זו ראייה מפורשת כנגד החת"ס. ובאמת שאח"כ ראיתי בספר שלחן שלמה (פסקי הגרש"א זצ"ל - סימן שכח שם) שהביא בשם הגרש"א זצ"ל על המשנ"ב הנ"ל שצ"ע, דאפשר דמוטב להביא על ידי שינוי בשר שחוט כשר מלהאכיל את התינוק או את השוטה נבלות בידים על ידי ישראל, כי גם שוטה שפטור מכל המצוות אסור להאכילו איסור בידיים כמבואר בחת"ס (או"ח סימן פג). עיי"ש. ועוד דייק הגר"פ שיינברג זצ"ל (הובא ממנו מתב"ב מכת"ב בספר תורת היולדת הנ"ל) מהא דכתב המשנ"ב שבשבאר איסורים מותר ליתן לכתחילה ע"י עכו"ם - לקטן שהוא קצת חולה, דכיון שהם על פי דין צריכים להאכיל ומוותרים לאכלו אין כלל דבר איסור ואין טמטום הלב! (ועיין מה שהבאנו לעיל ממנו שפשיטתו חולק על פסקו של החת"ס בעניין מסירת חולה למוסד שיאכילו אותו מאכ"א). עיי"ש.

פסקים ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בעניין טמטום הלב

וראו לסיים ענין זה עם כמה שאלות ששאלו למרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי שליט"א בעניין טמטום הלב. עיין בספר דרך שיחה (חלק א דף שמה-שמו) ששאלוהו: **בחור ששנה ופירש, וחזר, ועבר איסורים במאכלות האסורות, מה יעשה על טמטום לבו?** וענה: שילמד הלכות מאכלות אסורות¹². ועוד שאלוהו בעניין **בחור ישיבה שלומד ומתפלל כראוי וכוהנו, והנה לפתע פתאום אינו מבין את מה שלומד, ואינו יודע את הסיבה לכך, וענה: אפשר שאכל מאכלות אסורות, וצריך לקבל עליו שמירה וזהירות במאכ"א.** ואף שבא מבית טוב וירא שמים, יתכן שלא עישרו המאכלים והיה צריך לעשר (ורואים מדבריו לכאורה שיש טמטום הלב אפילו במאכלות שאינם אסורים 'בעצם'). עיי"ש.

נזק לעצמו בעצם אכילת המאכל האסור, שנאמר ונטמטם בם וכו', ועיין בשו"ע שמינקת שמותרת לאכול דברים האסורים, ואפילו אם היא עכו"ם, מ"מ החלב שלה מטמטם לתינוק, ואפילו בזקנותו יזיק לו, וגם כאן המאכל שיש בו תולעים מטמטם ופוגם, ורק באיסור שנתבטל, שיש כאן איסור והתורה התירה אף שיש איסור, תו לא מטמטם שאין כאן איסור מדין תורה, שהתורה התירתו. אבל במאכלות אסורות אף באופן שהתורה התירה מדין 'הלך אחר הרוב', או משום 'חזקה' היינו שמדינא מותר לתלות שאין כאן האיסור, אבל נמצא אכ"ח איסור, אף אם האכילה בשעתה לא היתה באיסור, מטמטם את הלב ולכן צריך כפרה. עיי"ש. ורואים מדבריו 'גדר אמצעי', והוא שכאשר התורה התירה אותו מדין ביטול - לא יהיה טמטום הלב (ועל אף שבמעבדה יודעים ומכירים שיש כאן איסור), אמנם אם הולכים עם דיני וכללי התורה כגון רוב או חזקה, או אם היה מותר לאכול - כגון מינקת, או שאכילתו היתה באונס, שוב אין טמטום הלב. ובאמת שאני הקטן לא הבנתי את דבריו, כי אם הוא 'מציאות', מדוע שיהיה בטל ברוב, ואפילו אם אומרים ש'האיסור נהפך להיות היתר' (כהרא"ש) - זהו 'דין תורה', ולא היו אומרים 'בשרט' או 'רעל' שהוא בטל ברוב (אלא א"כ שיש הרבה יותר מרוב כנגדו), כי הוא עדיין יכול להזיק במציאות, ואם הטמטום כן 'כפוף' לדיני תורה אזי מאי שנא 'רוב' משאר דיני התורה, ודו"ק. וזהו בעצם שיטת הגר"פ שיינברג זצ"ל ועוד.

ובט"ז (ו"ד סימן קיב ס"ק ט) איתא שמאכל שנתבטל בס' אין בו משום טמטום הלב. עיי"ש. ועיין בספר הליכות חיים (דף קיג) שהביא ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וממרן הגר"פ שיינברג זצ"ל שמאכל שנתבטל בס' אין בו משום טמטום הלב. עיי"ש.

וראו לציין מה שהביא בפתי תשובה (סוף סימן קט"ז) מחלוקת הפוסקים אם מותר להחמיר בדבר שנתבטל בשישים, כיון שחז"ל התירו - הוי כאפיקורסות, ונחלקו בזה האו"ה ותורת האשם. עיי"ש.

להכניס ילד חולה או שוטה במוסד שמאכלים שם נו"ט

עיין בשו"ת חת"ס (או"ח סימן פג) שנשאל מאחד מתושבי קהילתו אשר זה שנתיים ימים הלך לעולמו, והניח בן אחיו שהוא בן ז' שנה, והנער בכל מעשיו כמתעתע וכו', ובעצמו אינו יודע מה מדבר, שומע בעת שמדברים אליו ואינו יודע וכו', אינו לא רחוק ולא אלו, כל מעשיו ורמיותיו מוכיחין שהוא שוטה וכו', ואין רפואה אחרת למכתו אם לא בעיר ווין, שם הוקם בית חינוך מורים, ואם יבוא שם - בלי ספק יעלה מעלה אחר מעלה בדעת ולהיות בעל אנושי וכו', וזה מקום השאלה, כי אחרי אשר ינתן שם אי אפשר להכין לו די מחיתו בכשרות, ובני ישראל אינם רשאים למוסרו כיון שבדאי יאכל נבלה וכל טריפה, או לא. ולמסקנא פסק החתם סופר שאמנם מותר עד י"ג שנים ויום א', אך מסיים בזה הלשון: ומכל מקום העידו הקדמונים שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, עדיין אני אומר - מוטב יהיה שוטה כל ימיו וכו'. וזה רק באופן שילד זה אינו שוטה גמור, וחייב הוא במצוות, אלא שיש לו רוח שוטה במדה מסוימת, אמנם אם הוא בדרגה של שוטה שפטור מן המצוות - פשיטא שמותר אף לספות לו בידים, אם על ידי כן יש סיכוי לרפאותו ולהחכימו עד שיתחייב במצוות. עיי"ש.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ב סימן פח) איתא, בדבר אחד שיש לו בת שוטה מילדותה, ולדברי הרופאים הוא מצד המוח, שבדרך הטבע אין לזה רפואה, והיא עתה יותר מיל"א שנה, ואביה נחלה מזה, שצריך לטפל בה הרבה יותר מכחו, ויש לחוש גם לסכנה מצד שהוא בחולי הלב, שכל צער וטריחה גדול גורם להחלות ח"ו יותר - שהוא סכנה, אם מותר לו להמסרה למוסד של המדינה אשר מטפלין בחולי שטות, ושם הרי יאכילוהו דברים אסורים וכו'. והביא מהחת"ס הנ"ל שבמה שמוסרו לנכרים אינו כמאכילו בידים, וממילא אינו אסור מדינא. ומשמע דמדין 'חינוך' שעל האב ליכא בשוטה, שאינו בר חינוך. ומש"כ שם שכשיגיע לבן י"ג שנה ויום אחד יוציאוהו משם, נראה דהוא רק בעובדא ידידיה שלא היה שוטה ממש אלא דעתו קלישתא, שבבית חינוך מורים מוחזקים לכאלו שיעלו מעלה אחר מעלה בדעת, שמצד זה יש ספק שמה אינו בדין שוטה ממש, אלא כ'פתי' ביותר שחייב במצוות, אבל לשוטה ממש אין שום עדיפות במה שתהיה גדולה לפי השנים, דגם גדולה הרי פטורה ממצות וכמבואר בחת"ס עצמו וכו', אבל בשוטה ממש אין שום חילוק ויש להתיר אף בגדלותה וכו'. ונשאר רק מה שמסיק החת"ס בסוף שאף שזהו מעיקר הדין - שהמאכלות אסורות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, מוטב שיהיה שוטה כל ימיו, וחו"י יהיה שעה אחת רשע, אבל פשוט שהוא רק בעובדא ידידיה שירפאוהו בהחנוך של המורים ההם למדרגה להיות בעל אנושי, שיתחייב אז במצוות, שנמצא שע"י טמטום הלב דמאכלות אסורות שאכל בימי שטותו יעשה דברים - אחר שיתחייב במצות - שיהיה בהם רשע לפני המקום. אבל בעובדא שלפי דרך הטבע לא תתרפא ולא תבוא לעולם לחיוב מצוות, הרי אף בטמטום הלב לא תהיה רשעה לפני המקום לעולם, אין שום קפיידא בזה. ואם השי"ת יעשה שתתרפא ותעשה פיקחת - ודאי לא נטמטמה לבה, כי לא יעשה השי"ת נסים להרבות רשעים, ולכן הוא כדון

אך כיון שהוא כבר בגדר סכנה, ולכ"פ ספק סכנה, אין לחכות ע"ז (למצואם משומר תומ"ג). עיי"ש. אמנם פוק חיי מאי שנא דבר שאין מקפידים ע"ז. ובפמ"ג (ו"ד סימן פא שמבצות זהב ס"ק י) בענין לינק מנכרית איתא ששומר נפשו לא יתן בנו למינקת עכו"ם אם לא שאי אפשר בענין אחר, דהוי סכנה ואז שרי. עיי"ש.
טו. ועיין בש"ד (סימן פא ס"ק כו) שכתב שאע"ג שקטן האוכל דברים אסורים אין אביו חייב להפרישו - וכמו שנתבאר באו"ח סימן שמג, היינו מדינא, אבל מ"מ יפרישו מפני שמזיק לו בזקנותו. וכן איתא באליה רבה (סימן שמג ס"ק ג). עיי"ש.
טז. ובעיני ראתי רח"ל בחור שהיה אוכל מאכלות אסורות בילדותו - וב' חזר בתשובה שלימה, והתמקד ולמד הלכות איסור והיתר עד שידע בלי גוזמא כל סעיף קטן בע"פ, כולל כל הנושא כלים.